IL-VOKALI FIL-MALTI U FL-ILSNA SEMIN L-OĦRA

Il-qarrejja tal-"Malti" ma humiex mixteqin jaqraw fuq il-vokali, nafuh. Ħafna qabilna tħaddtu fuq din il-ħaġa (1), iżda nittamaw li dawk li jkollhom is-sabar jaqraw din il-kitba tagħna, malajr jintebħu li sa issa ħadd għadu ma ħares lejn il-vokali, u tħaddet minnhom kif sejrin nitħaddtu aħna.

Jekk wieħed iħares ftit lejn il-vokali fil-Malti u fl-ilsna semin l-oħra, ma jistâx ma jiġix milqut x'ħin jarahom hekk mifrudin u l-bogħod minn xulxin. Mill-banda l-oħra jekk iħares lejn il-konsonanti, huwa jara li l-Malti jaqbel ħafna ma' l-ilsna ħutu. Minn fejn hija ġejja din il-għażla u dan it-tibdil fil-vokali?

(1) Ara it-Tagħrif p. 2 u ta' sikwit ma' tul il-ktieb. Il-Malti II (1926), p. 26-30, 37-38.

Qabel xejn huwa meħtieġ li wieħed iżomm għajnejh li l-ilsna semin huma qodma ħafna, li ma' tul iż-żmien xterrdu bil-bosta, infirdu f'ħafna frieghi u tħalltu ġmielhom ma' xi ilsna oħrajn. Aħna tħadditna band'oħra (2), fuq fuq kif xterrdu u nfirdu l-ilsna semin, imma ma għedniex il-għaliex infirdu. L-ilsna ma nfirdux biss imħabba fil-vokali, li anqas biss ma kienu jinkitbu, infirdu imħabba it-taħlit li huma kellhom, riedu u ma ridux, idaħħlu fl-ilsien ewlieni tagħhom. Iżda l-aqwa fost dawn iż-żewġ ħwejjeġ hija bla biża' ta' għilt, l-ewwel waħda. Għalhekk jiena ħsibt li ngħid xi ħaġa fuq il-vokali fil-Malti u fl-ilsna semin l-oħra.

Li l-vokali bi żmien tbiddlu ma hix ħaġa ta' l-ilsna semin biss. Jekk aħna nħarsu lejn il-ġrajja tal-lsien grieg, wieħed mill-eqdem ilsna li għadhom il-lum ħajjin, aħna naraw li fl-eqdem żmenijiet id-djaletti griegi kienu jingħażlu minn xulxin imħabba fil-vokali : id-djalett Joniku kien iħobb il-vokali *e*, iżda id-djalett Doriku kien aktarx jiġbed lejn l-*a*. Id-djalett Attiku ġibed mit-tnejn, iżda aktar minn tal-ewwel milli mill-ieħor. Id-djalett imsejjaħ Koinh (koinê), li bih ġew miktuba l-kotba mqaddsa tal-Għaqda il-Ġdida, ħareġ minn dan tal-aħħar, iżda tbiegħed minnu mhux ftit fil-vokali kif ukoll f'xi ħwejjeġ oħra. X'ingħidu imbagħad jekk aħna nduru ftit fuq il-latin ? Il-lsien ir-Rumani kien xtered mas-setgħa tagħhom mal-Ewropa kollha u minnha ħarġu l-ilsna msejjħa *neo-latini*, li bihom jinqdew il-lum it-taljani, il-franċiżi, l-ispanjoli eċċ. Jekk aħna nqabblu dawn l-ilsna mal-latin, naraw li huma jaqblu ħafna fil-konsonanti, iżda huma bil-bosta mifrudin minn xulxin għall-vokali.

Ma għandniex għalhekk nistagħġbu jekk aħna naraw din il-ħaġa fl-ilsna semin. L-ilsien huwa ħaġa ħajja li tgħix, tikber, titbiddel, tinfired f'oħrajn u fis tmut ukoll. L-ilsna li għandhom x'jaqsmu ma' xulxin, jingħaqdu bejniethom bħala nisel fejn insibu l-omm u l-ulied. Għalhekk qabel xejn huwa meħtieġ illi aħna naraw kif il-Malti huwa mdeffes fl-ilsna semin, u kif l-ilsna semin huma mnisslin minn xulxin. Kif għidna fuq, aħna tħadditna band'oħra fuq nisel l-ilsna semin, u fuq l-ilsien Malti tħadditna wkoll f'dan il-Qari (3).

(2) Ara il-Qari Malti ta' Port Said, I (1928), p. 65-66. Dan l-artikulu maqlub fl-Ingliż deher fid-*Daily Malta Chronicle* ta' l-10 ta' Novembru 1928.

(3) Ara il-Malti, II (1926), p. 39-46, 125 n. 7.

L-ewwel ilsien semi, li minnu ħarġu l-oħrajn kollha, imsejjaħ *Ursemitisch*, huwa il-lum għal kollox mitluf, u l-ebda tama ma għandna li nerġgħu nsibuh,. il-għaliex warajh ma ħalla ebda fdal bil-miktub. Il-fdal ta' l-ewwel ilsien semi huwa mxerred fl-ilsna semin l-oħra, iżda liema minn dawn l-ilsna għożż l-aħjar dan il-fdal? Fi kliem ieħor ma' liema ilsien għandna nqabblu l-Malti sabiex naraw il-ġrajja ta' ilsienna, liema kienu l-ewwel vokali u kif ħadu il-lum bixla hekk għalihom?

Ir-Rev. Sajdun kien għażel il-Għarbi: "Nagħżel il-Għarbi, kiteb huwa, mhux biss għax il-Malti jiġi minnu, imma ukoll għax, fost l-ilsna kollha xemjin, hu l-inkas li ttiefes fil-għamla" (4).

Tabilħaqq il-Għarbi huwa fost l-ilsna semin dak li l-anqas ittiefes u l-anqas li tniġġes mill-ilsna semin kollha. Il-Għarbi, jiġifieri dawk in-nies li mill-eqdem żminijiet għammru fil-Għarabja, mifrudin kif inhuma mill-bqija tal-bnedmin l-oħra u tturufnati fid-desert, għożżu aktar minn ħuthom l-oħra l-ilsien ewlieni ta' nisilhom. Il-Għarbi huwa fost l-ilsna semin l-aktar għani fil-kliem u fit-tiswir, huwa ukoll l-aktar safi u għalhekk l-aktar sabiħ. Mita wieħed iqabbel mal-Għarbi ilsien semi ieħor, ingħidu aħna l-Lhudi jew is-Sirjak, jintebah malajr li dawn l-ilsna ma humiex ħlief fdalijiet ta' xi lsien aktar għani u safi, li maż-żmien ittiefes u tniġġes b'ħafna ilsna ta' nisel barrani u ta' għamla oħra. Għalhekk il-Għarbi huwa miħtieġ sabiex wieħed jitgħallem l-ilsna semin l-oħra sewwa, u nistgħu ngħidu li il-Għarbi huwa għall-ilsna semin dak li is-Sanskritu huwa għal l-ilsna arin. Għalhekk aħna wkoll bħar-Rev. Sajdun sejrin inżommu quddiem għajnejna l-Għarbi, mhux l-għaliex il-Malti huwa ġej mill-Għarbi, kif kien intqal, iżda il-għaliex il-Għarbi huwa fost l-ilsna semin l-aktar ilsien sħiħ u safi. Izda aħna naħsbu li bejn il-Malti u l-*Ursemitisch*, li, kif għedna iss'issa, jinsab aħjar fil-Għarbi milli fl-ilsna semin l-oħra, hemm bogħod wisq, il-Malti ma ħariġx sew sew mill-*Ursemitisch*, bħal ma ħareġ il-Għarbi, l-Assir-Babiloniż, il-Feniċ eċċ., iżda bejn il-Malti u l-*Usermitisch* hemm il-Feniċ u l-Puniku, hemm ukoll xi taħlit tal-Għarbi, u fuq kollox hemm dak it-tniġġis, minn ilsna oħra, li daħal fil-Malti mal-ħakma ta' dawk in-nies li saltnu fuqna, bħal ma huwa l-latin, il-grieg eċċ.; kif għedna band'oħra (5).

(4) Ara il-Malti, II (1926), p. 37.

(5) Ara il-Malti, II (2926), p. 44.

Il-vokali hekk fil-Għarbi, kif ukoll fis-Sanskritu, huma tlieta biss: *a*, *i*, *u*. Il-Għarab aħjar minn cullħadd laqqmuhom sewwa, billi sejħu l-*a* *Fatħa*, il-għaliex ma hix ħaġ'oħra ħlief il-*ftuħ* tal-ħalq; l-*i* sejħulha *Kasra*, l-għaliex biex wieħed igħid *i*, irid jgħawweġ, *jikser* ħalqu; u fl-aħħarnett l-*u* sejħulha *Dhamma*, il-għaliex mita wieħed igħid *u* *idomm* xuftejh. Il-vokali l-oħra ħarġu, minn dawn it-tlieta tal-ewwel: *e* hija jew *a* qasira, jew *ai* magħqudin flimkien; *o* hija jew *u* qasira jew *au* magħqudin flimkien. Minn dawn naraw kif ħarġu l-ħames vokali: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, li jinsabu mhux biss fl-ilsna semin, imma ukoll fl-ilsna arin.

Għandna wkoll nagħżlu l-vokali qsar, mill-vokali twal. Mita aħna ngħidu: *sar* u *sâr*, *niżel* u *nîżel*, *kul* u *kûl*, naraw malajar li l-vokali ma humiex kollha ta' tûl wieħed.

Fl-aħħarnett għandna wkoll inqisu li l-vokali jistgħu jiltaqgħu (6), ma' xulxin, u mita dan jiġri jew jitbiddlu f'oħrajn, ngħidu aħna *au* isiru *o*, jew inkella jibqgħu għalihom imma jinqraw f'daqqa waħda, u hekk isiru *dittong*, bħal mita ngħidu *kien*.

Fl-ilsna semin l-ebda sillaba ma jista' jkollha iżjed minn vokali waħda biss, u l-ebda sillaba ma tista' tibda b'vokali. Dan għadu jidher fil-Għarbi miktub. Għalhekk l-ankas ma' jista' jkun hemm dittongi, iżda billi kif għedna, *e* u *o* ħarġu minn *a* u minn *u* qsar, hekk ukoll minn *a* twila ħareġ id-dittong *ie*, u għalhekk aħna nistgħu l-lum insibu sillabi li fihom dittongi ta' zewġ vokali. Iżda ngħaddu aħjar sabiex naraw kif tbiddlu l-vokali u nfittxu il-għaliex tbiddlu ukoll. Dan ix-xogħol jidhirli li jkun ta' fejda kbira u x'aktarx aktar minn darba jurina kif għandna niktbu xi kliem fil-Malti.

Patri Serafin M. Zarb, O. P.

(Jissokta).

(6) Il-quddiem naraw aħjar kif il-vokali jistgħu jiltaqgħau ma' xulxin, u ma jidhirlix li dan jiġri fil-Malti biss, għad li fil-Għarbi miktub ma jiġri qatt.